

Jacob Worm

– Indiens danske Apostel?

Af Jens Glebe-Møller

Vi fejrer i 2005 trehundredåret for Tranquebar-missionens begyndelse. Det var jo den 29. november 1705 Ziegenbalg og Plütschau gik ombord i Det Ostindiske Kompagnis skib »Sophia Hedvig« og drog ud på den lange sejlads til Tranquebar, hvor de startede deres virksomhed året efter som de første lutherske hedningemissionærer. Men havde de mon en forløber? I 4. bind af sin danske kirkehistorie, *Annales ecclesiae danicæ diplomatici* (1752) kunne Erik Pontoppidan aftrykke en gravskrift over præsten og satirikeren Jacob Pedersen Worm af følgende ordlyd:

Sandheds Elskere, Udyds Hadere
Sit Fædrelands Prophet
Indiens danske Apostel
Magister Jacob Worm
Der ei vidste at hykle
men Synd og Laster at straffe
der Vantro og Utroe
Baade med Pen og Mund underviiste
fik for Sandheds Skyld sit Leie og Hvilested Paa dette Sted
saa hand skiøndt af Fædrelandet forbandet
dog ikke af Solens Hede er blevet Forbrændt
Men Naturlig og Salig
efter hans Overfart over Havet
korte Være i Indien
Hans større Opbyggelse blandt de Sorte
Til det himmelske Fædreneland
af Christo blev annammet¹

Baggrunden for denne gravskrift – som muligvis er et falsum, det vender jeg tilbage til, og som i hvert fald i dag kun findes på tryk – er som bekendt, at Jacob Worm i 1681 var blevet dødsdømt for majestætsfor-

1. Her citeret efter Karin Kryger og Lisbeth Gasparski, *Tranquebar. Kirkegaard og gravminder*, København 2002, s. 67.

nærmelse, men kort efter benådet med deportation til Tranquebar, hvor han tilbragte de sidste 11-12 år af sit liv. Om Jacob Worms liv og digtning er vi vel underrettet gennem Erik Sønderholms store disputats og udgivelse af hans skrifter², men Sønderholm afviser helt, at Worm skulle have været »Indiens danske apostel«³ – og altså have været en forløber for Ziegenbalg og Plütschau. Men inden jeg ser nærmere på, hvad vi faktisk ved om Jacob Worms liv og virke i Tranquebar og på de senere beretninger derom, vil jeg supplere og korrigere Sønderholms (og Billeskov Jansens⁴) fremstilling af hans akademiske karriere, indtil han i 1670 blev rektor for latinskolen i Slangstrup.

Jacob Worm Pedersen blev født den 8. december 1642 i Kirke Helsing i Vestsjælland, hvor hans fader, Peder Jacobsen Worm, var præst (og senere provst). Han blev sendt til latinskolen i Slagelse og derfra dimitteredes han i 1663 til Universitetet i København, hvor han blev immatrikuleret 18. maj. Et år senere – 24. maj 1664 – blev han baccalaur og lagde sig så efter teologien. Den 4. august 1666 blev han fundet værdig til at få adgang til prædikeøvelserne og fik så attestats den 20. januar 1667.⁵ Herefter kunne Jacob Worm så søge et almindeligt sognekald. Men hvis man ville opnå et embede som købstadspræst eller rektor for en latinskole – eller satse på en akademisk karriere – så måtte man dengang først erhverve magistergraden i Det Filosofiske Fakultet, og det gjorde Worm den 28. juni 1667. Der kan ikke være tvivl om, at den begavede, men ludfattige unge mands hu stod til Universitetet. Derfor disputerede han på livet løs både før og efter, han opnåede magister-værdigheden. Vi har bevaret 21 trykte disputatser fra hans hånd.⁶ Nogle af dem er, som Sønderholm skriver, blot kommunitetsdisputatser »uden selvstændigt videnskabeligt sigte«, men det gælder ikke dem alle, og vi skal se lidt nærmere på et par af dem.

Ifølge Pontoppidan har Jacob Worm i sin studietid disputeret både på Valkendorfs Kollegium og på Regensen. Det lader sig ikke efterspore, om han faktisk har været alumne på Valkendorfs Kollegium (som Søn-

2. Erik Sønderholm, *Jacob Worm. En politisk satiriker i det syttende århundrede* (= Jacob Worm, *Skrifter III*), København 1971. Herefter citeret Sønderholm m. sidetal.

3. Sønderholm, s. 256f.

4. F.J.Billeskov Jansen i *Dansk Biografisk Leksikon* 3. udg., København 1984. Billeskov Jansens artikel bygger i alt væsentligt på Sønderholms disputats.

5. Sønderholm, s. 20 (og efter ham Billeskov Jansen) skriver urigtigt, at Worm blev teologisk kandidat 4. juni 1666. De rigtige datoer fremgår af aktstykke 6, aftrykt Sønderholm, s. 297ff.

6. Jf. fortegnelsen Sønderholm, s. 21f. (med en del unøjagtigheder i titelangivelserne). Ifølge Pontoppidan skulle Worm have forsvaret 22 disputatser.

derholm skriver s. 26), selv om et par af disputatserne er forsvaret »in auditorio Valckendorphiano«. Men i hvert fald har han som baccalaur oppebåret kommunitetet og boet på Regensen. Dermed har han også været forpligtet til at skulle disputere og mindst 9 af disputatserne er blevet forsvaret i Regensauditoriet. Blandt dem er der 4 fra 1666, som han selv har udgivet samlet med dedikation til Peter Reedtz, der var patron for Universitetet, biskop Hans Wandal og Peder Griffenfeld. De handler alle 4 om lyset, og de viser, at Jacob Worm har kendskab til Descartes' behandling af samme emne både i hans *Principia Philosophiæ* og i det essay om fysikken, der oprindeligt ledsagede *Discours de la méthode* som et eksempel på, hvordan »metoden« skulle anvendes. Descartes' filosofi blev i disse år livligt diskuteret i København, og flere af Universitetets professorer havde endda selv haft kontakt med den franske filosof.⁷ Jacob Worm var altså fuldt på det rene med, hvad der rørte sig i den akademiske debat, selv om det er svært at greje, hvor dybtgående hans forståelse af Descartes' filosofi har været. Som regel er han kritisk over for den, som det fremgår af den græsk-latinske titel på den disputats, han forsvarede umiddelbart før de 4 nævnte. Med lidt tilnærmelse kan den oversættes »Anti-cartesianske grundbegreber eller den cartesianske fysiks principper målt på sandhedens alen«, og i den bestrider Worm – som han også gjorde i en tidligere disputats – at materien skulle bestå i udstrækning (extensio). Men som vi straks skal se, kunne Worm også udtale sig positivt om Descartes.

Jacob Worm underskriver sit forord til den samlede udgave af de 4 kommunitetsdisputatser, der alle er på 1 1/2 ark – mere måtte de ikke fylde – med titlerne »SS.Th.St. & PH.B.«, altså teologistuderende og baccalaureus philosophiæ. Men som allerede nævnt fortsatte han også som magister med at disputere. Vi har 5 disputatser, som han har ladet trykke og forsvaret »i det nedre auditorium« efter at have erhvervet graden. »Det nedre auditorium« var, som betegnelsen siger, det nederste af de to auditorier, der var blevet indrettet i det såkaldte »Collegium Novum«, som Christian IV i 1620 havde ladet opføre til erstatning for Universitetets gamle og utidssvarende auditorier. I »Det øverste auditorium« fandt de officielle akademiske festligheder sted, og her dispute-rede og forelæste de teologiske professorer. I »Det nedre (eller nederste) auditorium« holdt de øvrige professorer til, og her kunne baccalaurer og magistre, der ikke var ansat ved Universitetet, få lov til at fore-læse og disputere, hvis deres arrangementer ellers ikke kolliderede med

7. Se min afhandling »Descartes på Det Kongelige Bibliotek« i *Fund og forskning*, København 2004.

de ordinære professorers. Og her disputerede altså magister Worm hele 5 gange efter at have forladt Regensen.⁸

Den første af de 5 magisterdisputatser bærer titlen *Judicium de non-nullis philosophantium effatis*. Her er det igen Descartes, som er hovedpersonen. Men nu forsvarer Worm den tese eller det »teorem«, at »hvad enten forfatteren til den cartesianske fysik synes at udgive den for at være ikke helt sand eller ikke helt falsk, så fortjener den beundring for sin klarhed, skarpsindighed og sammenhæng«. Det bringer ham naturligvis i den vanskelighed, at han som baccalaur jo netop har forsvaret den ovennævnte anti-cartesianske disputats. Men her filosoferede han frit, skriver han, for »musernes frigivne slaver (liberti) foragter en trælbundet ånd«. Og i fortalen skriver han, at man ikke skal »tage fornuften fangen i lydighed mod nogen som helst filosof« – en omskrivning af Horats' dictum: »Jeg er ikke bundet til at sværge til nogen lærers ord«, som ofte blev citeret i Den Tidlige Oplysning.⁹

Den næste disputats i rækken blev forsvaret 4. april 1668 og handler om »logikkens natur« og er forsynet med en længere dedikation til kongen.¹⁰ Her møder vi igen et hib til Descartes, som i *Principia philosophiæ* i 1. dels 31. tese (Worm skriver fejlagtigt tese 81) har opstillet en analytisk skelnen mellem perception, dvs. intellektuel forståelse, og vilje. Man kan ikke skelne mellem perception og vilje, hævder Worm, og det betyder igen, at der ikke kan skelnes mellem det sande og det gode, eller at logikken hører ind under etikken. Det er jo en god platonisk tankegang – og man kan så bare undre sig over, at han ikke har været opmærksom på, at Descartes i 3. del af *Om metoden* ganske tilsvarende skriver, at »derfor er det for at handle rigtigt nok at tænke rigtigt«.

Den 16. september samme år forsvarer Worm disputatsen *Judicium de natura metaphysices*. Og ligesom det i den foregående gik ud over den traditionelle logik, så får »den ordinære og gængse metafysik« sig her en omgang. Der bliver faktisk slet ikke noget tilbage. For i den første tese hævder han, at metafysikken slet ikke er nogen særskilt disciplin. Og i den anden, at den sædvanlige metafysik vrimler af mangler

8. Sønnerholm skriver fejlagtigt (s. 26), at den sidste disputats viser, at Worm boede på Regensen. Det var ikke Worm, men respondenten, Severin Nikolaj Brabrand, som boede på Regensen!

9. Jf. min bog *Vi fornægter Gud og foragter øvrigheden*, København 2004, s. 58f. Den sønderjydske atheist, Matthias Knutzen, som benyttede sig af en variant af det samme dictum, kan i øvrigt have overværet nogle af Worms magisterdisputationer – han blev immatrikuleret den 10. juni 1668.

10. Denne og den følgende disputats gennemgås af Sten Ebbesen i Ebbesen og C.H.Koch, *Dansk filosofi i renæssancen*, København 2003, s. 218ff.

og derfor lige så godt helt kan undværes. I denne disputats benytter han sig igen, men nu positivt, af cartesianske begreber.

Den næste disputatse fra 21. oktober handler generelt om eksegetiske emner. I fortalen til *Diatribæ graeco-philologica* skriver Worm, at skæbnen ikke har overladt ham andet end papir, pen og blæk, og at han derfor må håbe på, at hans muse må få »locus ac statio« i fædrelandet af den barmhjertige Gud og allernådigste konge. Og endelig disputerede han så den 14. november om talmuds nytte for studiet af Det Gamle Testamente og håber i forordet, at hans arbejde vil være frugtbart især for alumnen og den teologistuderende – nemlig den i note 8 nævnte Severin Nikolaj Brabrand – så han af »af himlen og den offentlige magt vil få et lille stykke jord«, altså et kald. Det fik Severin faktisk. Nogle år senere efterfulgte han sin far som sognepræst i Brabrand!

Det er jo tydeligt nok, at Jacob Worm med sine magisterdisputater har villet bringe sig i erindring hos Frederik III til en akademisk stilling. Man kan endda overveje, om han allerede har været en såkaldt »adjungeret professor« (professor adjunctus), en titel, som vi hører om ved denne tid. For det sidste kunne tale, at han ifølge Pontoppidan prædikede på latin for kongen. Det hørte nemlig til professorernes forpligtelser. Og i et kongebrev fra 1666 hedder det, at de adjungerede professorer ligesom de ordinære skulle prædike for kongen.¹¹ Men omkring 1668 var der åbenbart ingen ledige stillinger ved Universitetet eller også blev de besat med andre. Noget opnåede Jacob Worm dog. Han fik nemlig ventebrev på et lektorat i teologi ved Domkirken i Viborg og på et præstekald tillagt lektoratet sammesteds. Så døde Frederik III imidlertid i 1670, og selv om Christian V fornyede ventebrevet, ser det ikke ud til, at magister Worm havde den nye konges bevågenhed i særlig grad – og lektoren i Viborg var stadig i live! Nu var gode råd dyre. Men heldigvis – eller efter Jacob Worms egen mening snarere uheldigvis – skaffede biskop Hans Wandal ham embedet som rektor for den lille latinskole i Slangerup, hvor han efter eget udsagn fra 1670 »kæmpede med uvillige sjæle, et sørgeligt tidsrum på næsten syv år med at undervise«.¹² I Slangerup udkæmpede han også sine første batailler med sognepræsten og stedfaderen, Thomas Kingo, der ikke ville tage kalotten af for en sølle latinskolektor, og da han så endelig kom til Viborg i 1677, var det kun som sognepræst (efter sin svigerfader) ved den fattige Gråbrødre Kirke – og lektor ved Domkirken blev han aldrig.

11. William Norvin, *Københavns Universitet i Reformationens og Ortodoksiens Tidsalder* I, København 1937, s. 187..

12. Sønderholm, s. 303, aktstykke 7.

I Viborg kom han snart i klammeri med sin provst og sin biskop, og fra Viborg udsendte han en strøm af satiriske skrifter om enevældens mænd. Et af tidens brændende emner drejede sig om, hvem der havde retten til at kalde præster. I en utrykt disputats, som han havde sendt til Frederik III, mens han endnu var i København, forsvarede han den enevældige konges kaldsret. Det gjorde han også i Slangstrup, i skriftet *Horologium regium*, men forlangte dog, at der ikke måtte være penge indblandet, at præsterne skulle være lærde, og at kongen ikke måtte beskatte dem eller inddrage kirkens gods. Men i Viborg skrev han nu satiren *Idola Jeroboami in Dan et Bethel*, som foregiver at være en svensk disputats fra Lund, og heri hedder det, at kongerne dyrker kirkepolitiske afguder, når de med magt og tyranni berøver »cives ecclesiæ« den kaldsret, som med rette tilkommer dem. I det hele taget hudfletter satiren Christian V, hans elskerinde, ministre og officerer, bisperne og professorerne – kort sagt hele enevældens »establishment« – og den anfægter endog selve enevældens lovlighed. *Idola Jeroboami* cirkulerede i riget, for Worm sendte den selv til sine venner, og snart kom øvrigheden på sporet af den og af det øvrige satiriske forfatterskab. Worm blev hentet til København, hvor han blev forhørt og måtte tilstå, at han var forfatteren til den foregivne svenske disputats. Den 26. januar 1681 blev han i Konsistorium fradømt kjole og krave og den 23. februar blev han dømt til at få sine skrifter brændt, tre fingre hugget af, halshugget og parteret. Han selv, hans kone Abild (Abel) Achton, og delvis endda stedfader Kingo, skrev den ene bøn om nåde efter den anden, og endelig blev han benådet med deportation til Tranquebar og den 22. april ført ombord på skibet Phoenix, som afsejlede 8 dage senere. Hvornår præcist Jacob Worm nåede frem til Tranquebar, vides ikke, men sandsynligvis engang i løbet af eftersommeren. Og hvad kunne og skulle den arme mand nu foretage sig derude på den malabariske kyst? Vi ved meget lidt derom, men ét og andet lader sig dog stykke sammen:

Tranquebar var Det Ostindiske Kompagnis handelsstation, men dermed også en dansk besiddelse, og på kastellet Dansborg residerede den kongelige kommandant. Her lå der også en kirke og i nærheden af kastellet en kirkegaard, senere kaldt »Den Gamle Kirkegaard«. Efter nogle magre år for kompagniet i slutningen af 1670'erne blev Axel Juel, en nevø til den berømte søhelt, udnævnt til kommandant og sendt ud for at rette op på sagerne. Han ankom i 1682, men viste sig snart så uduelig, at der i Tranquebar blev anstiftet en sammensværgelse mod ham to år senere. Det lykkedes dog Juel at slå sammensværgelsen ned på det mest brutale, men klagerne over hans embedsførelse, ødsle privatliv og angiveligt ringeagtende ord om kongen nåede til København, og tyskeren

Wulff Heinrich von Calnein blev nu sendt ud med fuldmagt til at ordne forholdene. Han ankom i løbet af 1686 og lod Axel Juel fængsle og dømme skyldig i anklagerne mod ham – senere blev han dog hjemme i Danmark frikendt for de fleste af dem. I sammensværgelsen mod Juel spillede Jacob Worm på en eller anden måde en rolle og blev fængslet af Juel – i hvert fald henvendte han sig i et brev på tysk til von Calnein og bad om at måtte få den resterende del af sin løn udbetalt.¹³ Løn for hvad?

Et muligt svar kunne være, at den forhenværende latinskolerektor igen er blevet sat til at undervise. I de mig tilgængelige kilder nævnes der ganske vist ikke nogen skole i Tranquebar. Men når man kan læse, at Axel Juel i 1684 måtte udbetale lønninger til omkring 1700 personer: præster, officerer, soldater osv.¹⁴ så må der jo givetvis også have været én eller måske flere skoler i kolonien. Hermed stemmer også en anden oplysning. Ifølge Pontoppidans beretning i *Gestia et vestigia danorum extra Daniam* var Jacob Worm nemlig »en tid lang« (aliquandiu) kantor ved kirken i Tranquebar.¹⁵ Nu er »kantor« ikke nogen almindelig betegnelse i tidens danske kirke- eller skolelovning, men i ordinansen af 1561 finder vi den, og her står den åbenbart som synonym for en »degn«, altså for en lærer ved en landsbyskole, der er udnævnt af den lokale præst »med biskoppens og lensmandens billigelse«. ¹⁶ Det er derfor rimeligt at forstå Pontoppidans meddelelse sådan, at præsterne ved kirken på Dansborg har udpeget Worm til at undervise koloniens børn. Og den ikke udbetalte løn har så været for dette job, som han uden tvivl – jf. ovfr. – har hadet inderligt. Han har hellere villet være en af præsterne, som jævnlige blev udskiftet. Tilsyneladende har han også været tæt på at nå sit mål – når han nu ikke kunne få lov at vende tilbage til Danmark:

Hvadenten det nu skyldes henvendelser fra Jacob Worm eller andre, så skrev kongen nemlig den 3. oktober 1685 til Sjællands biskop Hans Bagger: »Viide maa du, at vi af sær kongelig naade allernaadigst haffuer bevilget oc tilladt at *Mag. Jacob Worm*, forige Sognepræst til Graab-rødre Sogn udj vor kiøbsted *Wiiborg*, som for sine u-tilbørilige schriffter af de dertil forordnede *Commisariier* bmelte sit kald oc Præste Embede er vorden fradømt, oc for nogen tiid siden til Ostindien henschichet;

13. Brevet er trykt i *Jacob Worms Skrifter* IV, København 1994, s. 93-95.

14. Gunnar Olsen, *Vore Gamle Tropekolonier*, bd. 5, 2. udg., København 1967, s. 189.

15. Bd. I (1739), s. 70.

16. Bjørn Kornerup (udg.), *Confessio et ordinatio ecclesiarum danicarum*, København 1953, s. 124.

maa, forschrefne offuer hannem ergangne *Commisarie*-dom uagtet, igien til Præstekald antages oc befodris: Saa oc Prædicheembedet paa vort *Castell Dansborg* oc derhos liggende *Trangebare* bye udj bemelte ostindien hereffter betiene, saa fremt hand elleers af det Ostindische *Compagnies Directeurer* dertil vorder antagen. Hvorefter du dig allerunderdanigst hafuer at rette oc derom fornøden anstalt at gjøre«. ¹⁷ Men ude i Tranquebar blev kongebrevet eller et brev fra Hans Bagger – som Worm i øvrigt allerede i Slangerup-tiden havde gjort groft nar af – ikke taget til følge. Fornyeede henvendelser eller breve (som ikke er bevaret) affødte endnu i 1691 dette svar fra kompagniets direktion til kommandanten: »Jacob Worm er lige saa nyttig her som der, han får så nøjes med den lykke, han med sin onde tunge, ubesindige skrifter og onde hjertelag selv har forvoldt sig, men at blive præst, det må han ej vente. Dog have vel agt på ham, eftersom han næppe skal holde sig inden for sine grænser«. ¹⁸

Så intet tyder altså på, at Jacob Worm fik ansættelse som præst i Tranquebar. Men en så aktiv og højtbegavet mand som han utvivlsomt var har næppe kunnet sidde med hænderne i skødet, og selv om han en tid lang har fungeret som kantor eller degn, har det sikkert ikke kunnet udfylde hans tid. Ifølge de gamle beretninger har han oversat Bibelen eller i hvert fald Det Ny Testamente til malabarisk (=tamilsk). I Gottfried Arnolds *Kirchen-und Ketzerhistorie* kan man læse følgende om ham: »M. Jac. Wormius, ist wegen eines tractats von Dan und Bethel, in Dänemarck aufgerichtet, alldar abgesetzt und nach Ost-Indien versandt, da er die Bibel in Ost-Indischer Sprache übersetzt«. ¹⁹ Forfatteren til det pågældende afsnit i Arnolds værk er Friedrich Breckling (1629-1711), som havde ry for at være en fremragende kender af sin tids kirke- og kætterhistorie, og derfor er der grund til at fæste lid til hans notits om Worm. At Ziegenbalg, som få år senere oversatte Det Ny Testamente til tamilsk, slet ikke nævner Worms eventuelle oversættelse, kan jo skyldes enten at han ikke kendte den, eller at han som »kongelig« missionær ikke ville referere til en mand, der var blevet landsforvist for majestætsfornærmelse. Det er vel heller ikke usandsynligt, at Jacob Worm, når han nu ikke kunne blive præst på Dansborg, men dog havde fået kjole og krave tilkendt igen, har prædikeret for »de sorte« i Tranquebar. Og heraf kan så være udsprunget de legender, som i eftertiden blev berettet om ham. Fenger genfortæller f.eks., at da Worm en søndag

17. Sønderholm, s. 467, aktstykke 69.

18. Citeret efter Gunnar Olsen, anf. værk, s. 191.

19. Udgaven Frankfurt 1729 (1700), p. 1094.

prædikede i de kristnes kirke, løb folk ud for at se på en stor hedensk procession, som nærmede sig med en afguds-vogn. Først formanede han sine tilhørere til at blive i kirken, og dernæst forsikrede han dem om, at de skulle komme tidsnok til at se stadsen efter gudstjenesten. Det blev også tilfældet, da vognen sank og ikke kunne bringes videre, før kirketjenesten var forbi.²⁰ At vi her har at gøre med en legende fremgår alene deraf, at kompagniet jo ikke ville antage ham som præst ved kirken på Dansborg. Og en legende er det selvfølgelig også, at hans lig ikke skulle været gået i forrådnelse under Ostindiens brændende sol.²¹ Det eneste vi sikkert ved er, at Jacob Worm må være død i Tranquebar ca. 50 år gammel. For vi har et kongebrev, dateret 1. juli 1693,²² om at hans efterladte gods »saasom bøger klæder og andet« skulle udleveres til hans enke, fru Abel, der i øvrigt samme år blev gift med sognepræsten i Hammel, Mads Rasmussen Thrane, og døde i 1710 eller 11.

Og lad os så vende tilbage til gravskriften endnu engang. Ifølge samtidens beretninger skulle den være forfattet af Jacob Worm selv. Det er for så vidt ikke usandsynligt. For »det var i tidligere Dage en almindelig Vittighed, at Folk i deres levende Live skreve Gravskrifter over sig selv«.²³ At den ikke findes på Den Gamle Kirkegaards bevarede sarkofager er heller ikke i sig selv et bevis på, at den er et falsum. For selv om kirkegården må have været i brug fra koloniens start, har vi faktisk kun bevaret gravmæler på den fra langt ind i 1700-tallet. At den alligevel er et falsum har man argumenteret for med henvisning til, at ordet »være« i linie 14 ikke kendes på dansk.²⁴ Mere afgørende er imidlertid, at man i ortodoksiens tid – og Worm selv var efter alt at dømme i teologisk henseende ganske ortodoks – ikke ville kunne bruge betegnelsen »apostel« om andre end Jesu 12 apostle. Og det hænger så igen sammen med de ortodokses generelle afvisning af mission blandt hedninge, for de 12 apostle havde allerede prædikeret til jorderigs ender. Anderledes blev det blandt pietister. Her kunne man udmærket bruge apostel-betegnelsen om de udsendte hedningemissionærer – og den blev f.eks. netop brugt om Ziegenbalg, som i begyndelse af 1700-tallet blev kaldt for »Indernes apostel«. Sandsynligheden taler altså for, at gravskriften er en litterær fiktion, forfattet af en person, som må have haft et ganske godt

20. J.Ferd. Fenger, *Den trankebarske Missionshistorie*, København 1843, s. 12.

21. Fenger, s. 13.

22. Sønderholm, s. 468, aktstykke 70.

23. Vilhelm Bang, »Præsten Jakob Worm«, *Historisk Arkiv*, København 1884, Ny Række, 12. Bd., s. 39.

24. Fr. Krarup, »Axel Juel. Kommandant paa Dansborg 1681-85«, *Museum I*, København 1894, s. 274.

kendskab både til Jacob Worms person og til legenderne om – linien om, at han »dog ikke af solens hede er blevet forbrændt« hentyder f.eks. til, at hans lig ikke gik i forrådnelse. Og denne person har åbenbart ikke delt de ortodokses afvisning af hedningemission overhovedet.

Var Jacob Worm så »Indiens danske apostel« og dermed en forløber for Tranquebar-missionen få år senere? Vi kan ikke give et sikkert svar. Han var i Ostindien, der er ikke usandsynligt, at han har oversat Bibelen eller dele af den til tamilsk, og det er heller ikke utænkeligt, at han har prædikeret for de indfødte. Men længere kommer vi ikke. Så jeg må lade spørgsmålstegnet i denne afhandlings titel blive stående!